

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Jiřina Bartošová

Cizinci na českých vysokých školách

Foreigners at Czech universities

2016

Vedoucí práce: PhDr. Karolína Burešová, Ph. D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce dr. Karolíně Burešové za metodické vedení a podporu, dr. Andree Běhalové za pomoc při vedení výzkumu a dr. Evě Janebové za podněty ke psaní. Děkuji také všem respondentům výzkumu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Nymburce dne 3. 5. 2016

.....

Jiřina Bartošová

Abstrakt

Bakalářská práce popisuje situaci cizinců studujících na českých vysokých školách v běžných prezenčních programech. Součástí práce je kvalitativní výzkum zaměřený na integraci studentů cizinců.

Klíčová slova: cizinec, zahraniční, student, studium, čeština, adaptace, integrace, univerzita

Abstract

This bachelor's thesis describes the situation of foreigners studying at Czech universities in full-time study programmes. The thesis includes qualitative research on the integration of foreign students.

Keywords: foreigner, foreign, student, learning, Czech (language), adaptation, integration, university

Obsah

Úvod	8
Student cizinec	10
Studenti ze Slovenska	11
Studenti z dalších zemí	11
Ekonomický pohled na studenty cizince	13
Analýza současné situace	14
Důvody výběru ČR pro vysokoškolské studium	14
Integrace vs. inkluze vs. adaptace	16
Principy integrace cizinců	17
Programy integrace na vysoké škole	18
Problémy cizinců při integraci	20
Jazyk	21
Informace a sociální síť	23
Problémy ve studiu	24
Možnosti pomoci studentům cizincům	26
Cíle a metodologie výzkumu.....	28
Výzkumný vzorek.....	28
Metody sběru dat	30
Harmonogram výzkumu a sociokulturní kontext	30
Výzkumný design	30
Zajištění kvality a etické aspekty.....	31
Výzkumná zjištění.....	32
Postup zpracování výsledků	32
Výsledky výzkumu a jejich analýza	32
Jazyková bariéra	32
Sociální kontakty a vztahy.....	34
Prvky inkluze	35
Přístup studentů cizinců k informacím	37
Účast studentů cizinců na neformálních akcích pořádaných školou	39
Shrnutí a interpretace výsledků	40

Diskuse	41
Závěr.....	42
Seznam použité literatury	43

Úvod

Práce Cizinci na českých vysokých školách si klade za cíl prozkoumat oblast integrace cizinců do českého vzdělávacího systému, zejména na úrovni terciárního vzdělávání. Autorka při výběru tématu vycházela ze své zkušenosti lektorky v přípravných jazykových kurzech českého jazyka. V těchto kurzech se setkala s velkým množstvím cizinců, kteří přijeli do České republiky, aby zde na vysoké škole studovali různé obory. Při diskusích s nimi zjistila jejich motivaci a očekávání, zajímala ji však zejména situace po nástupu do prezenčního vysokoškolského studia.

Protože autorka této práce se problematice začleňování cizinců věnuje již několik let a je spolupracovnicí META, o.p.s. (společnosti, která se zabývá inkluzivním vzděláváním a zejména začleňováním dětí s odlišným mateřským jazykem na základní škole), chtěla zjistit, jaké je postavení studentů – cizinců na vysokých školách – jak se začleňují do kolektivu, jak vycházejí s vyučujícími, jak náročné je pro ně studovat v cizím jazyce, jaká je úspěšnost při studiu apod. Kladla si přitom otázku – co napomáhá studentům (cizincům) k integraci?

Napsání této práce pochopitelně předcházela rešerše dostupné literatury k tématu. Ukázalo se však, že zdrojů, které by se týkaly přímo problematiky integrace cizinců na vysoké škole, je velmi málo. Částečně tedy vycházíme z publikací zaměřených obecněji na integraci a vzdělávání cizinců. Nejvydatnějším zdrojem informací k tématu jsou pak články v různých novinách a časopisech, a to nejen pedagogických. Dále čerpáme z internetových zdrojů (webů zaměřených na cizince, statistik, ročenek apod.).

Obdobná situace je i na poli výzkumů. Pozornost badatelů se dosud soustředila zejména na začleňování žáků na základní škole (např. Vojtíšková¹), popřípadě na středoškolačky (bakalářská práce S. Poorové²). Důvodem může být to, že tito žáci si svůj pobyt v České republice zřídka mohou vybrat, jsou odkázáni na rodiče a musí se jim přizpůsobit. Školní docházka je pro ně povinná a nemohou si vybrat studijní obor, v krátkém čase tak musí

¹ VOJTÍŠKOVÁ, Kateřina. Vzdělávání dětí cizinců na pražských základních školách. *Naše společnost* [online]. 2012, 10(2), 10-19 [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2012-2/vzdelavani-deti-cizincu-na-prazskych-zakladnich-skolach>

² POOROVÁ, Sylvie. Specifika adaptačního procesu u studentů cizinců v prostředí české střední školy v Karlovarském kraji. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vviue6/>

zapadnout do nového kolektivu v nové zemi s cizím jazykem a zapojit se do běžné výuky. Oproti tomu vysokoškoláci si zemi, kde budou studovat, sami vybírají a mají čas na to se na novou situaci připravit, snad proto jim dosud nebyla věnována zvláštní pozornost.

Rozsáhlý výzkum Analýza přístupu imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice³ se zaměřuje sice jak na děti na základní a střední škole, tak na vzdělávání dospělých, vysokoškoláky však nechává stranou. Problematika vysokoškolských studentů není zmapována, výjimkou je bakalářská práce A. Ešnerové⁴, jejíž součástí je i kvalitativní výzkum. Zajímavá je také Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání⁵, která reflektuje výzkum META, o. s. týkající se informovanosti a vzdělávání dětí a mládeže.

³ Analýza přístupu imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice. 2007. Dostupné z. <http://www.smocr.cz/data/fileBank/5adf7708-aaa6-4cc2-ac21-2a9844f268ab.pdf>

⁴ EŠNEROVÁ, Aneta. Migrace do České republiky za účelem studia na vysoké škole. Bakalářská práce. Plzeň 2013. Dostupné z. <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/7795>

⁵ Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání [online]. 1. Meta - o. s., 2007. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

Student cizinec

Studentem cizincem zde rozumíme cizího státního příslušníka zapsaného ke studiu na vysoké škole k prezenčnímu či kombinovanému studiu. Ponecháváme stranou studenty, kteří přijíždějí do ČR na krátkodobé studijní a výměnné pobyty, jedná se nám, jak bylo uvedeno, o ty, kteří zde studují ucelený studijní program (zejména bakalářský či magisterský).

Studium cizinců upravuje školský zákon (561/2004 Sb.⁶), z něhož vyplývá, že studenti cizinci mají přístup ke vzdělávání za stejných podmínek jako čeští občané. Pokud nás zajímá vysokoškolské studium, znamená to tedy samozřejmě, že musí projít přijímacím řízením, doložit předchozí vzdělání (maturitní vysvědčení nebo diplom z ČR, nostrifikované vysvědčení či diplom ze země původu), je-li to školou vyžadováno, musí navíc absolvovat zkoušku z českého jazyka.

O různých možnostech studia cizinců se rozepisuje Lukáš Doubrava v UN. Nás zajímá zejména poslední případ (v souvislosti s výzkumem), studium cizinců bez stipendia.

„Studentskou mobilitu tedy podporují jednak vzdělávací programy EU (program Socrates a jeho podprogram Erasmus) i reciproční výměny zajišťované MŠMT na základě bilaterálních mezinárodních smluv.

Reciproční stipendia jsou určena pro uchazeče, kteří již v zahraničí studují na VŠ a přejí si absolvovat v ČR kratší studijní pobyt. Naproti tomu vládní stipendia, jejichž nabídka je jednostranným aktem ČR a nepočítá s reciprocitou, jsou určena k ucelenému vysokoškolskému studiu.

Ostatní zahraniční studenti mohou na českých VŠ studovat zdarma ucelené studijní programy v českém jazyce za stejných podmínek jako domácí studenti, tedy při znalosti českého jazyka a po složení přijímacích zkoušek. Nemají však žádné stipendium, které by jim hradilo pobyt v ČR.“⁷

Z tohoto výčtu je zřejmé, že na českých vysokých školách najdeme poměrně velký počet cizinců, někteří z nich se přitom potkávají i přímo při výuce. Počet studentů, kteří studují ucelené studijní programy v českém jazyce za stejných podmínek jako domácí studenti, což je skupina, která je předmětem výzkumu, stále stoupá (viz Příloha 1).

⁶ Zákon č. 561/2004 Sb. ze dne 27. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

⁷ DOUBRAVA, Lukáš. Jak zahraniční studenti získávají stipendia. Učitelství noviny. roč. 108, č. 2. (2005), s. 14-15. ISSN0139-5718

Studenti ze Slovenska

Zvláštní postavení mají v tomto pohledu Slováci, kteří jsou sice cizími státními příslušníky, jejich doklady o vzdělání jsou však automaticky pokládány za rovnocenné s doklady vydanými v ČR a mezivládní dohoda z roku 2001⁸ jim také umožňuje během celého studia využívat svůj mateřský jazyk, slovenštinu namísto češtiny. To je spolu s faktickou blízkostí (někdy to mají na kilometry blíže na univerzitu v ČR než na domovskou) příčinou velkého počtu slovenských studentů na českých vysokých školách. Hovoří se o dvou třetinách⁹. Slováci mají bezpochyby k Čechům velmi blízko z geografického, historického a kulturního hlediska, při pobytu spojeném se studiem bychom tedy neočekávali žádné zvláštní obtíže způsobené cizím původem. V této práci není prostor pro zohledňování všech jednotlivých národností v diskusi o integraci cizinců, proto na tomto místě zmiňme spíše to, že i Slováci mohou mít některé typické problémy při integraci (viz dále), ale mnohem spíše než u jiných cizinců u nich hrozí ztráta původní identity, počestění. To si zřejmě mnozí Slováci uvědomují, což dokládá například existence občanského sdružení SomvPrahe.sk¹⁰ Jednou z překážek bezproblémového začlenění však mohou být (stejně jako v případě jiných zahraničních studentů) finance.

Studenti z dalších zemí

Tato práce se nebude dále zabývat studenty ze Slovenska právě z toho důvodu, že jejich situace je, jak bylo výše popsáno, do značné míry specifická. Zaměříme se na studenty dalších zemí, studenty, kteří za vzděláním do Česka přijíždějí ze zemí vzdálenějších jak fyzicky, tak kulturně a zejména jazykově. Prohlédneme-li si statistiky, zjistíme, že na českých vysokých školách najdeme kromě Čechů a Slováků také studenty mnoha dalších zemí, mezi nejpočetnější skupiny patří Rusové, Ukrajinci, Kazaši a Vietnamci. Z této statistiky vycházíme také při výběru respondentů v praktické části této bakalářské práce.

Studenti z těchto zemí nastupují jak do placených programů na veřejných vysokých školách (cizojazyčných, zejména v angličtině), tak na soukromé školy (placené studium) a na

⁸ Seznam platných mezinárodních smluv s Českou republikou. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/slovensko/smlouvy/

⁹ V roce 2014 studovalo na českých vysokých školách celkem 41179 cizinců, z toho bylo 22680 Slováků. Na veřejných vysokých školách studovalo 34283 cizinců, z čehož je Slováků 19790. Informace poskytnutá MŠMT, dostupná ve statistikách UIV.

¹⁰ *SomvPrahe.sk* [online]. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: <http://www.somvpraha.sk/obcianske-zdruzenie>

veřejné vysoké školy na české studijní programy (bezplatné studium). Nás budou v praktické části zajímat zejména poslední dva případy, tedy studium v češtině.

Celkově lze říci, že studentů ze zahraničí na českých vysokých školách přibývá. Toto reflektoval už v roce 2005 například časopis Ekonom. „*Počet zahraničních studentů stále stoupá, minulý akademický rok jich na českých vysokých školách studoval více než dvojnásobek ve srovnání s rokem 2000, kdy jich bylo přes 6100. Zvyšuje se zájem nejen o veřejné vysoké školy, které stále navštěvuje převážná většina cizinců, ale i o školy soukromé. Před pěti lety na nich studovalo 50 cizinců, minulý akademický rok jich bylo téměř 900.*“¹¹

V roce 2009 se také v článku UIV hovoří narůstajícím počtu cizinců-vysokoškoláků „*počet studentů na českých vysokých školách se mezi roky 2003 a 2007 více než zdvojnásobil. Tento nárůst je spojen nejen s vyšším zájmem cizinců o studium u nás, ale i s celkově vyšším počtem studijních míst na vysokých školách v České republice.*

Nenarůstá pouze absolutní počet studentů-cizinců na vysokých školách, ale i jejich podíl na celkovém počtu studentů. Ten vzrostl z 5,4 procenta v roce 2003 na 8 procent v roce 2007.“¹²

Týdeník Ekonom se znovu zmiňuje o počtech cizinců na VŠ v roce 2013. „*Počet zahraničních studentů v Česku v posledních 10 letech soustavně stoupá. Na vysokých školách představují téměř 14 procent všech posluchačů, celkem jde o 40 tisíc vysokoškoláků. Nejvíce je stabilně Slováků – přes 24 tisíc, následují Rusové, Ukrajinci, Kazaši a Vietnamci. Dohromady zahraniční studenti tvoří Babylon 150 národností ze všech koutů světa.*“¹³

Tyto informace jsou však značně kusé. Pro lepší přehled připojujeme v příloze (Příloha č. 1) tabulku a graf s počty cizinců v předcházejících letech. Za zajímavý považujeme fakt, že první citovaná informace je z roku 2005, kdy se počet studentů-cizinců meziročně rekordně zvýšil (z 14 536 na 20 888), z roku 2005 pochází také další články v tisku, které zmiňují výhody (případně nevýhody) studia cizinců u nás.

¹¹ Roste zájem cizinců. Ekonom. 2005 (33): s. 54.

¹² KLENHOVÁ, Michaela. Cizinci v českých školách. *Týdeník školství*. 2009, 17(15): s.10. ISSN 1210-8316.

¹³ BŘEŠŤAN, Robert. Co může „Mireček“ udělat pro Česko. Ekonom. 2013. (17), pořadí zemí přetrvává až do současnosti, srovnání - <http://krakatau.uiv.cz/statistikyvs/vykonyVS.aspx>

Ekonomický pohled na studenty cizince

Jako příklad takového pozitivního pohledu ze zmiňovaného roku 2005 může sloužit pohled rektora ČVUT. „Podle rektora ČVUT v Praze Jiřího Witzanyho je tu ale zahraničních studentů pořád málo a vysoké školy by se měly snažit jich přilákat co nejvíce. „Kromě jiného to prospívá i pozdějším obchodním vztahům. Když jednáte v zahraničí s někým, kdo tu studoval, jsou dveře otevřené,“ říká Witzany.“¹⁴

Samozřejmě bychom našli v tisku zmínky o přínosech cizinců také v několika jiných ročnících. Články o ekonomickém prospěchu, či naopak o ekonomických problémech, které nám cizinci na VŠ přinášejí, jsou vůbec nejčastější, které se nám podařilo k tématu cizinci na vysokých školách sehnat.

Také nedávno (13. 4. 15) vyšel na serveru Týden.cz článek, pod jehož titulkem stálo „Přes dvacet tisíc Slováků studuje na českých veřejných vysokých školách. Využívají výhodné mezistátní dohody. Ročně to náš rozpočet přijde minimálně na půl miliardy korun. Oproti tomu Čechů studuje na Slovensku jen přes osm set.“¹⁵ Článek pochopitelně vzbudil živou diskusi, jejímž centrem byly zejména peníze. To, že je vysokoškolské vzdělání zdarma i pro cizí státní příslušníky, je obecně trnem v oku mnoha Čechům. Zda je taková vstřícnost pro Českou republiku výhodná či nikoli je otázka pro širší diskusi a výzkum. Zatímco odpůrci hovoří o nákladech na studium, zastánci se spíše shodují na tom, že zahraniční studenti ČR přinášejí výhody v podobě peněz utracených při pobytu (za bydlení, studijní materiály, jídlo, zábavu,...), v některých případech zde zůstávají (přiliv mozků), nebo se vracejí do své domoviny a napomáhají budovat přátelské vztahy mezi zeměmi^{16, 17}

Názor z opačného pólu prezentoval již v roce 2000 J. Rohan¹⁸:

„...úkolem našich vysokých škol rozhodně není připravovat v masovém měřítku vysokoškolsky vzdělané odborníky pro sousední státy. Tedy odborníky, kteří by u nás vystudovali, svým studiem blokovali studijní místa na vysokých školách domácím uchazečům, ale získané vědomosti by uplatňovali, zúročovali a kapitalizovali již jinde. Jsem proto

¹⁴ MACHÁLKOVÁ, Jana. Stále více cizinců studuje na českých univerzitách. *Lidové noviny*. 25. 10. 2005, str: 1, 4.

¹⁵ BARÁK, Vladimír. Na českých vysokých školách studuje 20 tisíc Slováků: Invaze za půl miliardy. *Týden.cz* [online]. 2015. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/skolstvi/na-ceskych-vysokych-skolach-studuje-20-tisic-slovaku_339300.html#.VUkEV47tmko

¹⁶ DOUBRAVA, Lukáš. Cizinci na vysokých školách jsou dlouhodobou investicí. *Učitel'ské noviny*. 2003, (6).

¹⁷ GIBODA, Michal. Lékařem ne za paradajky, ale za vědomosti. *Britské listy* [online]. [cit. 2015-05-05]. ISSN 1213-1792. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/71914.html>

¹⁸ ROHAN, Jirí. Školství, roč. 8, č. 20 (2000), str. 3

zastáncem určité regulace. (...) Co kdyby jako podmínku již pro přijetí přihlášky stanovila, vedle dalších předmětů, i maturitu z českého jazyka? Obdobně by se dal v rámci přijímacího řízení zkusit písemný test češtiny.“

Analýza současné situace

To, že cizinců na vysokých školách každým rokem přibývá, je fakt. Jejich osudy před příchodem do ČR a po skončení studia jsou různé. Někteří přijíždějí skutečně jen za vzděláním a po absolvování VŠ se vracejí do země původu, jiní cestují a získávají zkušenosti v různých zemích, další v České republice nějaký čas, nebo natrvalo zůstávají. To, že si ke svému studiu vybírají českou vysokou školu, můžeme rozhodně chápat pozitivně. Znamená to, že české vzdělání má v zahraničí dobrou pověst a je kladně hodnoceno (např. zaměstnavateli). Tvrzení, že cizinci zabírají místa Čechům, je podle názoru autorky neopodstatněné. Pokud chceme, aby školy připravovaly stále stejně kvalitní odborníky a vybíraly si proto uchazeče podle přísných kritérií, a zároveň nechceme, aby školy krachovaly (neboť by musely v dobách slabších populačních ročníků vzdělávat méně studentů, než odpovídá jejich kapacitě), je zcela v pořádku, že vzdělávají i cizince, kteří podmínky přijetí splní. Zkouška z češtiny, jak navrhuje také J. Rohan¹⁹, by ale podle názoru autorky (věnující se také výuce češtiny) nebyla od věci. Mnohé školy ji také již vyžadují. Za zajímavé považujeme to, že Rohan uvažuje o zkoušce z češtiny, přesněji z české terminologie obecně, tedy i pro české uchazeče.

Důvody výběru ČR pro vysokoškolské studium

Důvodem, proč není situace imigrujících (vysoko)školáků dosud dobře zmapována, je zejména to, že Česko je centrem imigrantů poměrně krátce. Zatímco před rokem 1989 byla naše země ta, kterou obyvatelé opouštějí, postupně se stává tou, kam se imigruje. Česko si ve velké míře pro vysokoškolské studium vybírají studenti ze zemí na východ od nás, už jsme se zmínili o Slovácích, další velkou skupinou jsou Rusové, Ukrajinci a také Kazaši. „*Pro studenty z Východu je Česko zastávka na cestě na Západ, kde jsou ceny studia někde jinde.*

¹⁹ ROHAN, Jiří. Školství, roč. 8, č. 20 (2000), str. 3

Logicky jim vychází naše země výhodně v poměru ceny a kvality“, říká ředitel vzdělávacího centra AZ Smart Martin Vaněk.²⁰

Ekonomické důvody uvádí také Machálková v článku LN: *„ Mezi nejčastěji zastoupené národnosti patří Slováci, Rusové a Ukrajinci. V posledních letech ale vzrostl i počet vysokoškoláků ze západu EU. Tyto cizince do Česka přivádí především nižší poplatky za studium a menší životní náklady.“²¹*

Studenti sami pak také přiznávají (zkušenost autorky), že možnost studia zdarma pro ně byla velmi lákavá, dále je lákaly krásy Prahy a často, pokud toužili po studiu v zahraničí, Česko zvítězilo z důvodu menší jazykové bariéry (Příloha č. 2 – anketa). Také Ešnerová²² se zmiňuje o důvodech příjezdu studentů do ČR.

„Moji respondenti a respondentky oceňovali zejména množství dostupných služeb a zboží v ČR, organizaci městské dopravy a hromadné dopravy všeobecně a především kvalitu vysokých škol, které byly hlavní motivací pro příjezd do České republiky. Někteří zahraniční studující dále oceňovali i kulturu, architekturu a historii ČR.“

Hlavní důvod, proč si cizinci vybírají studium v ČR, zřejmě nejvýstižněji pojmenoval Martin Vaněk (výše). Studium u nás vychází výhodně v poměru ceny a kvality. České univerzity mají dobrou pověst a to, že je studium v češtině na nich bezplatné, je pro zájemce o studium lákavé. Kdyby tito cizinci studovali ve své zemi původu, museli by mnohdy za kvalitním vzděláním také cestovat desítky či stovky kilometrů po své zemi a hradit náklady s tím spojené (doprava, ubytování apod.), pokud se tedy nebojí vydat za hranice, mnohdy zvolí studium v cizině, z výše zmíněných důvodů často právě v ČR.

²⁰ PĚNIČKOVÁ, Daniela. Komentáře k debatě o studiu zahraničních studentů. *MigraceOnline.cz* [online]. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/komentare-k-debate-o-studiu-zahranicnich-studentu#_ftn1

²¹ MACHÁLKOVÁ, Jana. Stále více cizinců studuje na českých univerzitách. *Lidové noviny*. 25. 10. 2005, str.: 1, 4.

²² EŠNEROVÁ, Aneta. Migrace do České republiky za účelem studia na vysoké škole. Bakalářská práce. Plzeň 2013. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/7795>

Integrace vs. inkluze vs. adaptace

V souvislosti s cizinci na českých školách se můžeme setkat s pojmy integrace, inkluze a adaptace. Často bývá vysvětlován rozdíl mezi prvními dvěma, pojmy integrace a adaptace bývají nezdědka zaměňovány. Řekněme si tedy, co jednotlivými pojmy myslíme a jak je budeme užívat v této práci. Adaptace (jejím synonymem může být přizpůsobení) je proces, kdy si jedinec zvyká na nové podmínky a přizpůsobuje se jim (mění své chování apod.). Integrace (synonymem může být začlenění) je proces, kdy je jistým způsobem odlišný jedinec začleněn do homogenní skupiny. Inkluze je postoj či strategie, kdy vnímáme všechny jedince jako jistým způsobem odlišné a jedinečné. Nesnažíme se nikoho začleňovat, ale brát v potaz různé individuální zvláštnosti jednotlivců. V současnosti se stále častěji prosazuje právě inkluzivní přístup.²³

Pojem integrace je dnes už někdy chápán s negativní zátěží, jako něco nežádoucího. Ti, kdo ho takto chápou, by na jeho místě viděli rádi nejspíše pojem inkluze. Podle názoru autorky však tyto pojmy nejsou tak zcela pojmy konkurenčními a je nutné podívat se vždy na to, co stojí za nimi. Zatímco integrace je zjednodušeně vykládána jako stav, kdy se jedinec (nebo skupina) musí přizpůsobit skupině, společnosti, inkluze bývá chápána jako situace, kdy je ke každému přístupováno jako k jedinečné bytosti. Jak to ale v praxi vypadá, nebo může vypadat? Onen zdánlivě inkluzivní stav, kdy je ke každému přístupováno jako k jednotlivci a kdy si každý může vybrat předměty podle svého zájmu, nepopisovali studenti zařazení do výzkumu jako příjemný. Tato individualizace totiž s sebou nesla příliš neosobní přístup a komplikace při navazování vztahů. Integrace, tedy zapojení se do nějaké menší skupinky, byla studenty hodnocena pozitivně. Všichni také uváděli důležitost jazyka v tomto procesu. Uváděli, že jazyk hrál velkou roli při navazování vztahů a při zapojování do společnosti (viz praktická část). Do popředí tak vystupuje zejména druhý pól inkluze, to je důraz na solidaritu, spolupráci a vzájemnou pomoc. Individualizace bez spolupráce s sebou nese nepohodlí a pocit nezačlenění, což v důsledku komplikuje vzdělávání. Podrobněji se k tomuto tématu vrátíme v praktické části.

²³ Teorie inkluzivní výuky: Inkluzivní vzdělávání. *Inkluzivní škola* [online]. 2014 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://www.inkluzivniskola.cz/pedagogicka-prace-s-diverzitou/inkluzivni-vyuka>

Principy integrace cizinců

Cizinci v České republice se zabývají různé státní organizace a také velké množství nestátních a neziskových organizací. Zastavme se na chvíli u článku publikovaného Ministerstvem vnitra České republiky²⁴, který shrnuje priority integrace cizinců v ČR, jsou jimi: *znalost českého jazyka, ekonomická soběstačnost, orientace cizince ve společnosti, vzájemné vztahy cizinců a majoritní společnosti*. To jsou určité principy, které mají napomoci integraci cizinců, a všichni, kdo s cizinci pracují (pomáhající organizace, ale také školy, které cizinci navštěvují) je jistým způsobem reflektují a případně využívají. To, jak jsou tyto priority chápány a naplňovány na vysokých školách, rozebereme dále.

Na vysoké škole (uvažujeme-li o studiu v češtině) se zcela automaticky předpokládá znalost českého jazyka. Některé školy pro studenty organizují jazykové kurzy. Pokud je znalost jazyka (podle mínění vyučujících) nedostatečná, bývá to někdy nelibě přijímáno (jak vyučujícími, tak studenty)²⁵. Většina vysokoškoláků navštěvuje v České republice nejprve jazykové kurzy, často přímo na univerzitě, kam se hlásí. Ekonomická soběstačnost se u vysokoškoláků nepředpokládá, naopak, pokud mají vízum za účelem studia, nesmí pracovat, při žádosti o vízum však dokládají, že mají na účtu dostatek finančních prostředků pro pobyt spojený se studiem v ČR. Dalším bodem, který uvádí MV ČR, je orientace cizince ve společnosti. Jak se cizinec naučí orientovat ve společnosti? Jistě mohou napomoci také jazykové kurzy, které bývají spojeny i se studiem reálií, nebo samostudium – poslech rozhlasu, četba denního tisku apod. Co se týká vysokých škol, neposkytují přímou podporu. Některé aktivity a služby však mohou studentům při orientaci pomoci, jedná se například o dny otevřených dveří, otevřené přednášky, poradenská centra. Poslední bod, čili vzájemné vztahy cizinců a majoritní společnosti považujeme za nejzajímavější. Cizinci na vysoké škole nejsou v izolaci. S příslušníky majoritní společnosti se zcela jistě setkávají, zda však skutečně navazují vztahy (zvláště pak neformální), to je druhá věc. Můžeme si jen těžko představit vhodnější prostředí pro integraci, než jakým je vysoká škola. Setkávají se zde lidé přibližně stejného věku, podobných zájmů, a přesto mnohdy obtížně navazují kontakty.²⁶ Autorka si vytyčila úkol zjistit strategie začleňování cizinců do českého vzdělávacího systému na úrovni terciárního vzdělávání, vedla ji k tomu domněnka, že cizinci přijatí ke studiu na VŠ, jsou v kruhu vrstevníků nenásilně včleněni do kolektivu, do širší komunity studentů.

²⁴ Integrace. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2011 [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx?q=cHJuPTE%3d>

²⁵ Podrobněji v praktické části.

²⁶ Konkrétní příklady jsou uvedeny v praktické části.

Předpokládala, že vysokoškoláci (cizinci a Češi) spolupracují na studijních úkolech a setkávají se při různých neformálních školních i mimoškolních akcích, jakými jsou například plesy, sportovní utkání apod. Praktická část dokládá, jaké jsou zkušenosti z praxe.

Programy integrace na vysoké škole

Na vysokých školách se objevuje stále větší počet cizinců. V této práci se primárně věnujeme těm, kteří přijíždějí studovat celý studijní program (od prvního ročníku do získání titulu), není však bez zajímavosti srovnat jejich situaci s tou, kterou zažívají s tou, kterou zažívají studenti na kratších výměnných programech. Školy velmi stojí o výměnné pobyty studentů, jde o to, že jednak přijímají zahraniční studenty, jednak vysílají domácí na zahraniční školy. Existuje mnoho projektů, které mobilitu studentů (i pracovníků) umožňují. Tím nejznámějším je patrně Erasmus. V časopise Archa²⁷ byl publikován článek se slibným názvem Na pomoc zahraničním vysokoškolákům v ČR. Popisuje činnost ESN ČR, což je celým jménem Erasmus Student Network Česká republika, nezisková a nepolitická studentská organizace. Tato organizace funguje na dobrovolnickém principu a jejím posláním je pomáhat zahraničním studentům, kteří se rozhodli strávit část studia na českých vysokých školách. Hlavní činností ESN klubů bývá zprostředkování pomocníků, tzv. buddy. Buddy je místní student, který je v průběhu celého semestru zahraničnímu studentovi osobně k dispozici jako pomocník při řešení nejrůznějších problémů a obtíží (od vyzvednutí na letišti přes pomoc s ubytováním apod.). ESN dále organizuje výlety po ČR, návštěvy divadel, pořádá večírky, prezentace apod. Snaží se „*co nejlépe zprostředkovat zahraničním studentům českou kulturu, historii a jazyk tak, aby si z pobytu v České republice odvezli nezapomenutelné zážitky, doporučovali naše univerzity svým spolužákům a rádi se k nám vraceli.*“ Organizace je otevřená nejen zahraničním návštěvníkům, ale i místním studentům.

Zajímavé jsou také informace na webových stránkách vysokých škol. Hledáme-li v české verzi stránek, málokdy najdeme informace určené cizincům, přepneme-li na cizí jazyk (nejčastěji dostupná je angličtina), zpravidla se objeví odkazy na přípravné jazykové kurzy, na kurzy češtiny pro cizince, případně další informace pro přijíždějící cizince (jako přehled institucí, mapy a podobně), následují podrobnější informace pro zájemce o studium v cizím jazyce a tak dále. Speciální stránky nebo informace přímo pro studenty v běžných (českých) prezenčních programech jsme neobjevili.

²⁷ PAVLÍČKOVÁ, Barbora. Na pomoc zahraničním vysokoškolákům v ČR Archa: zpravodaj o výchově a využití volného času dětí a mládeže, 2010, č. 2, s 10-11.

Z dostupných informací tedy vyplývá, že studentům cizincům v prezenčních bakalářských a magisterských programech (vedených v češtině) není věnována žádná speciální pozornost. Je na ně nahlíženo stejně jako na studenty Čechy.

Problémy cizinců při integraci

Cizinec, který přijíždí do Česka za vzděláním, počítá s tím, že v České republice stráví minimálně několik let. Většina uchazečů o studium na vysoké škole začíná svůj pobyt jazykovým kurzem češtiny (nejčastěji ročním). Tyto kurzy pořádají soukromé subjekty, ale také velké množství veřejných i soukromých vysokých škol (Karlova univerzita, Vysoká škola ekonomická, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Vysoká škola hotelová apod.). Během tohoto prvního roku čeká studenty těžká práce, musí se nejen naučit česky na požadované úrovni, ale také se vyrovnat s každodenními problémy, jaké život v cizím prostředí přináší (obstarání bydlení, komunikace s úřady, ale i nákupy a podobně, jak trefně dokládá výzkum A. Ešnerové).

Ethel: „Ze začátku jsem měl problém i nakoupit. Chtěl jsem bílý jogurt, ale vždy jsem si přinesl něco jiného. Třeba smetanu. Všechny nápisy byly česky a já jsem nerozuměl. U nás (pozn. v Ázerbájdžánu) potraviny vypadají trošku jinak a není jich tam tolik.“²⁸

To, jak se cizinci v Česku adaptují, závisí do značné míry na jejich původu (zda pochází z kulturně a jazykově blízkého prostředí), ale i na mnoha dalších faktorech. O setkávání kultur píše také autoři příručky *Žáci s odlišným mateřským jazykem na českých školách*.

„Je přirozené, že při setkávání jedinců z kulturně odlišných skupin mohou vznikat nejrůznější tenze a nedorozumění, ať již na úrovni jazyka či hodnot. Velký podíl na nich má jazyková bariéra, která cizincům znemožňuje srozumitelně vysvětlit, proč v některých situacích jednají pro nás mnohdy neobvyklým způsobem. Současně jim zabraňuje lépe porozumět obvyklým vzorcům chování naší společnosti. Každá kultura vybavuje své nositele návody, jak řešit běžné životní situace. Pokud se však ocitnete mezi nositeli odlišné kultury, řada těchto návodů ztrácí svou platnost.“²⁹

Z výzkumu META, o. s.³⁰ vyplynulo, že je možné v životě cizinců v ČR vysledovat několik problematických oblastí. Jsou jimi: *český jazyk, informace, sociální síť, status a dokumenty a proměnlivost úředních postupů*. Zaměřme se na první tři problémy, s nimiž se často výrazně potýkají právě vysokoškoláci.

²⁸ EŠNEROVÁ, Aneta. Migrace do České republiky za účelem studia na vysoké škole. Bakalářská práce. Plzeň 2013. str. 39. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/7795>

²⁹ *Žáci s odlišným mateřským jazykem na českých školách*. Praha 2011, str. 8 [cit. 2016-03-28] Dostupný z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1408704563.pdf>

³⁰ *Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání* [online]. 1. Meta - o. s., 2007 [cit. 2016-04-05]. str. 49. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

Jazyk

Jazyková bariéra je často problém nejnápudnější. Pokud mají cizinci v úmyslu studovat v češtině, jeví se ještě naléhavěji.

„Cizinci se češtinu nenaučili jako mateřský jazyk. To znamená, že je pro ně komunikace v různé míře náročnější než pro rodilé mluvčí a současně je pro ně těžší češtinu se učit. Umět špatně česky může znamenat jak potíže vůbec se domluvit, tak třeba potíže s odhadnutím toho, kdy se ve slovech píší háčky a čárky“

I cizinci, kteří jsou v České republice velmi dlouho a nemají problémy při běžné komunikaci, mají často zásadní potíže v písemném projevu. Zatímco při řeči se mnohé nedostatky ztratí, v psaném textu narážejí na mnoho úskalí, jedním z častých problémů je právě diakritika, ale objevují se i potíže s gramatikou obecně, pro cizince je daleko obtížnější napsat souvislý text.

Studium na vysoké škole vyžaduje množství času stráveného samostudiem, tj. zejména četbou učebnic, skript a další literatury, i to je pro cizince samozřejmě namáhavější, obtížné mohou být pak ale zejména atestace skládané písemně. Test nabízející možnosti a), b), c), lišící se od sebe jen zcela nepatrnými maličkostmi vyžaduje dosti silný jazykový cit a v případě, že cizinec některému slovu nerozumí, je v koncích, i kdyby látku jinak ovládal.

Znalost jazyka je však klíčová nejen pro samotné studium, ale také pro život v kolektivu, pro komunikaci se spolužáky. V tomto smyslu vypovídali respondenti našeho výzkumu, stejně jako respondenti výzkumu prováděného META, o. s.

„Největší problémy v tomto ohledu měli v rámci výzkumného vzorku studenti pocházející z Afriky. Studují sice vysokou školu v češtině, ale to jenom díky tomu, že jde o školu technického zaměření. Česky totiž téměř neumějí. Důsledkem je, že jsou do velké míry izolováni od českých spolužáků, nemohou si mezi nimi najít kamarády, cítí z jejich strany odstup. Úskalí při zapojování do kolektivu se dají komunikací přinejmenším zmírnit. Respondenti opakovaně zmiňovali vedle svých potíží v kolektivu i to, že jsou jim spolužáci ochotni pomáhat. Pokud se někdo evidentně snaží česky naučit, ale má s tím potíže, mohou jeho problémy naopak motivovat okolí k pomoci.“

Vysokoškoláci mluvili o spolužácích kladně – dostává se jim od nich podpory. (Tady ovšem platí podmínka zvládnutí jazyka, studenti ze Súdánu byli izolovaní, bez společenských kontaktů s českými spolužáky. O pomoc se raději obracejí na studenty - cizince.)“³¹

Zvládnutí češtiny je tedy, jak se ukazuje, podmínkou úspěšného studia, ale i úspěchů na poli budování vztahů. Pokud však cizinec má českého kamaráda (někoho, s kým může neformálně česky mluvit), velmi to napomáhá rozvoji jazykových kompetencí. V jazykových kurzech vždy lektoři doporučují studentům vyhledávat kontakty s Čechy a navazovat komunikaci v českém jazyce.

V roce 2012 se tématu začleňování mladých lidí z přistěhovaleckých komunit do většinové společnosti věnovala evropská diskuse v rámci tzv. strukturovaného dialogu EU s mládeží a organizacemi dětí a mládeže a také projekt iYouth. Z výsledků vyplynulo, že nejvíc překážek mívají mladí cizinci s jazykem³². Na otázku, co mohou udělat sdružení pro snadnější začleňování přistěhovalců, byla nejčastější odpověď, že *v případě zájmu mají stejné možnosti jako kdokoliv jiný*. Odborníci by však uvítali lepší informovanost, proškolení pracovníků a dobrovolníků sdružení a větší podporu dárců. Obdobná situace je i na vysokých školách, i tam je nabízena široká paleta aktivit (činnosti různých spolků, sportovní akce, exkurze), avšak cizinci se do nich mnohdy nezapojují. V empirické části jsou uvedeny příklady. Záleží mimo jiné na temperamentu člověka, zda se rád a lehce zapojuje do kolektivu a vyhledává nové kontakty. Pro některé přistěhovalce jsou samotné studium a komunikace ve škole tak náročné, že nemají chuť vyhledávat další aktivity. Ti, kteří se stanou součástí například sportovního týmu, jsou pak ovšem proti nim často ve výhodě, a to nejen co se týká jazykové vybavenosti, ale i informací atd.³³ Tomu se věnujeme v další části.

³¹ Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání [online]. 1. Meta - o.s., 2007 [cit. 2016-04-05]. str. 66-67. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

³² Srov. HUSÁK, JAN. Umíme to s mladými cizinci? *Archa*. 2013, 2013(2), 12 -13. ISSN 1212-5016.

³³ Autorka zná studenty, kteří se již jako frekventanti přípravného jazykového kurzu zapojili do fotbalového či basketbalového týmu, a to posílilo jejich jazykové kompetence i jejich sebevědomí.

Informace a sociální síť

Zatímco jazyková bariéra je problém často na první pohled (poslech) patrný, problém řídké sociální sítě a nedostatku informací si mnozí, kdo přicházejí do kontaktu s cizinci, neuvědomují. Ve zprávě z výzkumu META, o. s. stojí:

„Cizinci mají v České republice v různé míře řidší sociální síť (...) a současně mohou mít ztížený přístup k některým běžným strategiím pomoci (jako třeba bydlení u příbuzných po dobu studia).“

„Cizincům v různé míře chybějí informace, jejichž užitečnost či nezbytnost si řada českých občanů ani nemusí uvědomovat. Cizinci mají handicap v tom, že jejich rodiče, příbuzní, kamarádi a známi z domova nechodili do českých škol, nemají zkušenosti s výběrem škol v Čechách, s tím, jak jsou u nás školy uspořádány, jaké existují vysoké školy a jakou mají úroveň, jaká je struktura oborů a organizace studia atd.“

Cizinci, kteří před nástupem na vysokou školu absolvují rok přípravného jazykového kurzu, mohou tento handicap zmírnit tím, že například navštěvují dny otevřených dveří na univerzitách, zapojují se do komunit na internetu a získávají užitečné informace. Problémy mohou ovšem nastat i při samotném studiu na vysoké škole. Existují školy a obory, o nichž je známo, že první ročník je takzvaně vyřazovací, tj. naberou velké množství studentů, ale jen minimum postupuje do 2. ročníku. Bohužel na školách nevidují, kolika domácích a kolika zahraničních studentů se to týká (odpovídali respondenti našeho výzkumu). Ve zprávě META, o. s. je zmiňováno, že studenti cizinci jsou oproti domácím studentům znevýhodněni. Autoři výzkumu také navrhuji řešení.

„Problém je, že špatná informovanost ohrožuje víc studenty z cizích zemí pro nedostatek jejich sociálních kontaktů. V systému školy se vůbec nevyznají, nevědí, které předměty jsou povinné a které ne, a přitom nemají žádné kamarády, kterých by se zeptali. Podobně nepřehledné mohou být formality vyžadované školou. Pokud pro to škola nezřídí zvláštní poradnu či referenta, pro cizince je téměř nemožné se zorientovat. Nejen, že nemají kamarády mezi studenty, ale chybějí jim obecně čeští známi se zkušeností studia, jejich rodiče systém výuky na českých školách pochopitelně také neznají.“

*Doporučení: Vytvářet síť poradců – dobrovolníků z řad studentů (jak cizinců, tak Čechů), kteří by byli schopni poradit nováčkům na VŠ s formalitami a systémem výuky.*³⁴

Autoři píší o nemožnosti cizinců zorientovat se a nutnosti pomoci, speciální poradny pro cizince (v běžných programech) však na školách nenajdeme, stejně tak je pomoc dobrovolníků (buddy) vyhrazena pro studenty na výměnných pobytech. Studenti v českých programech jsou odkazováni na běžné studijní oddělení.

Problémy ve studiu

Překonají-li studenti cizinci obtíže formálního charakteru (nutnost různých registrací, hlídání termínů, počtu kreditů apod.), jak bylo popsáno výše, čekají je další komplikace spojené přímo se studiem oboru. Dosud nebyl publikován výzkum zaměřený přímo na tuto problematiku, výsledky našeho výzkumu (popsaného v praktické části) však můžeme srovnat s částí výzkumu provedeného na základních školách.

Zuzana Kunzová, která ve svém příspěvku *Vzdělávání imigrantů – téma pro současnou teorii a praxi* upozornila na to, že vzdělávání imigrantů není věnována dostatečná pozornost, provedla také empirické šetření ve čtyřech brněnských základních školách, jehož závěry shrnula takto³⁵:

Učitelé si plně neuvědomují šíři a závažnost problematiky vzdělávání imigrantů.

Dle názoru respondentů vnímají učitelé zejména jazykový handicap imigrantů a případně jejich odlišné vědomosti (česká historie apod.) Ostatní aspekty jejich specifických vzdělávacích potřeb (související zejména s jejich kulturní a etnickou identitou, procesem emigrace, adaptace a integrace do nové společnosti aj.) ustupují do pozadí.

Učitelé neznají a nepoužívají vyučovací postupy, které vycházejí z principu multikulturní výchovy a vzdělávání.

Představitelé škol potvrzují v rozhovorech známý fakt o monokulturnosti našich škol. Učitelé podle jejich slov pracují se všemi žáky v zásadě stejným způsobem (tolerují však jazykový handicap a případně připravují imigrantům krátké výtahy z učebních textů). Vyučovací postupy vycházející z multikulturní výchovy a vzdělávání neznají a nepoužívají.

Učitelé nemají zájem o své další vzdělávání zaměřené na oblast vzdělávání imigrantů.

Některé kurzy, pořádané pro učitele například pedagogickými centry či školskými úřady, zaměřené na multikulturní výchovu a vzdělávání či na integraci žáků z etnických

³⁴ Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání [online]. 1. Meta - o.s., 2007 [cit. 2016-04-05]. str. 69. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

³⁵ Vybíráme body, které jsou relevantní.

menšin se nekonaly z důvodu nízkého zájmu za strany učitelů. Představitelé škol pak potvrzují, že přítomnost cizinců mezi žáky školy není pro učitele sama o sobě dostatečným důvodem k tomu, aby se v této oblasti vzdělávali.³⁶

Tato zjištění považujeme za velmi zajímavá z toho důvodu, že se do značné míry shodují s tím, jak vypovídali respondenti v námi provedeném výzkumu. Situace na základních školách se pomalu proměňuje s větší dostupností metodik, seminářů a dalších osvětových vzdělávacích aktivit³⁷, vysoké školství však zůstává dosud opomíjeno.

³⁶ KUNZOVÁ, Zuzana. Vzdělávání imigrantů – téma pro současnou teorii a praxi in Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Roč.49-50. Ř.pedagogická (U). Č.5/6 : Brno, Masarykova univ. 2001
<http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/366/522>

³⁷ Značnou měrou k tomu přispívá META, o.p.s. - <http://meta-ops.cz/kdo-jsme>

Možnosti pomoci studentům cizincům

Výše již byly uvedeny některé možnosti neformální pomoci při začleňování, jakými jsou kontakty s příslušníky většinové společnosti (rodilými mluvčími), zapojení do zájmových spolků apod. i to, že podobně fungují i některé formy organizované pomoci, tj. dobrovolníci neziskových organizací, buddy ve výměnných programech. V publikaci *Multikulturní poradenství: teoretické základy a osvědčené postupy v Evropě* uvádějí autorky příspěvku *Poradenství pro dospělé imigranty ve vzdělávací instituci* příklad dobré praxe z londýnské univerzity, kde poradenské aktivity zahrnují:

- *Imigrační poradenskou službu (Immigration Advisory Service) ve všech třech kampusech (bez objednání nebo n telefonickou či e-mailovou objednávku). Ta je dostupná nejen pro stávající mezinárodní studenty univerzity, ale také pro potenciální studenty, včetně žadatelů o azyl a uprchlíků.*
- *Informace, rady a vedení pro oblast vzdělávání lidí starších 16 let, podávané ve spolupráci s místními komunitami a komunitními organizacemi.*

V České republice mohou v současné době cizinci využít poradenskou pomoci neziskových organizací. Pomoc v oblasti vzdělání nabízí například InBáze³⁸, rozsáhlé poradenství v oblasti vzdělávání (pomoc při výběru školy, s nostrifikací, podáním přihlášky, žádosti o stipendium aj.) nabízí META, o.p.s.³⁹.

Výše jsme citovali „problémy ve studiu“, tedy problémy spojené přímo s výukou. Zdrojový výzkum se však týkal základní školy. Na vysoké škole je situace o to komplikovanější, že se jedná o dospělé jedince. Cizinci přicházející studovat na české vysoké školy mají za sebou vzdělání, které se mnohdy značně odlišuje od českého, a to nejenom po stránce obsahové, ale také po stránce praktické (délka studia, přístup pedagogů apod.) i na to upozorňují autorky příspěvku *Poradenství pro dospělé imigranty ve vzdělávací instituci*⁴⁰.

„Mezi dospělými imigranty existují velké rozdíly ve vzdělávacích zkušenostech. Vzdělávací systémy, pedagogické myšlení, role učitelů a studentů, úroveň technologie používané ve výuce – to jsou jen některé příklady rozdílů mezi zeměmi. Vzdělávací kultura, které se dospělí imigranti naučili, ovlivňuje chování studentů v jejich novém prostředí. Je tedy

³⁸ InBáze, z.s. <http://www.inbaze.cz/inbaze-praha/socialni-poradenstvi/>

³⁹META, o.p.s. <http://meta-ops.cz/poradenstvi-ve-vzdelavani>

⁴⁰ LAUNIKARI, Mika, ed. a PUUKARI, Sauli, ed. *Multikulturní poradenství: teoretické základy a osvědčené postupy v Evropě*. Praha: Dům Zahraničních služeb MŠMT pro Centrum Euroguidance, 2009. 291 s. ISBN 978-80-87335-07-9. Dostupné také z: <http://www.euroguidance.cz/cz/publikace-euroguidance/multikulturni-poradenstvi-teoreticke-zaklady-a-osvedcene-postupy-v-evrope.html>., str. 207-223.

třeba brát v úvahu i předchozí sociální zkušenost studujících s učením (Lee a Sheared, 2002).“

Tyto odlišnosti v dosavadních zkušenostech lze ve vzdělávacím procesu využít. Mezi principy inkluzivního přístupu patří zaměření na potřeby všech zúčastněných, dobré služby a prospěch pro všechny zúčastněné a celková strategie. Jenom tím, že se všichni zúčastnění seznámí (v tomto případě vyučující a studující) a dozvědí se o svých zkušenostech, je možné zajistit přiměřený rozvoj studentů a vzájemné obohacení.

PRAKTICKÁ ČÁST

Cíle a metodologie výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jaké je postavení studentů cizinců na vysokých školách, tj. jak se začleňují do kolektivu, jak vycházejí s vyučujícími, jak náročné je pro ně studovat v cizím jazyce, jaká je úspěšnost při studiu apod. Základní výzkumná otázka zní: Co napomáhá studentům (cizincům) k integraci?

Výzkumný vzorek

Respondenty výzkumu jsou jednak studenti cizinci, jednak pracovníci vysokých škol. Výzkumu se zúčastnili dva studující veřejné vysoké školy (student a studentka) a dva studující soukromé školy (také student a studentka) v Praze. Všichni v době dotazování studovali navazující magisterský program v českém jazyce.

Záměrem výzkumnice bylo, aby se dotazování účastnili jak zástupci veřejné vysoké školy, tak zástupci soukromé školy. Školy byly vybrány vzhledem k tomu, že podíl studentů na nich je poměrně velký – na veřejné vysoké škole to je zhruba jedna pětina, na soukromé vysoké škole se jedná o jednu sedminu studentů. O plánovaném výzkumu byli informováni pracovníci obou škol a souhlasili s poskytnutím rozhovoru.

Student A

Student A studuje (v době dotazování) magisterský program s ekonomickým zaměřením na veřejné vysoké škole, pochází z Ukrajiny, bakalářské vzdělání získal v České republice, na Ukrajině studoval střední školu s ekonomickým zaměřením, poté rok studoval český jazyk v České republice. Student A byl k výzkumu přizván Studentkou B na žádost výzkumnice.

Studentka B

Studentka B pochází z Ukrajiny, kde také studovala vysokou školu, získala titul specialista a následně i pracovala. Do České republiky přijela „z touhy mít vysokoškolské vzdělání v Evropské unii“. Rok studovala český jazyk a věnovala se přípravě na přijímací zkoušky na vysokou školu. Studuje (v době dotazování) navazující magisterský program na veřejné vysoké škole v Praze. Studentku B znala výzkumnice z jazykových kurzů.

Student C

Student C pochází z Ukrajiny, kde studoval bakalářský i magisterský program a následně pracoval. Po ročním studiu českého jazyka nastoupil na soukromou vysokou školu do navazujícího magisterského programu, v době dotazování mu k ukončení studia scházelo dopsat diplomovou práci a složit státní závěrečné zkoušky (stejně jako Studentce D). Studenta C znala výzkumnice z jazykových kurzů.

Studentka D

Studentka D pochází z Uzbekistánu, kde také studovala střední školu. Po ukončení střední školy přijela do České republiky a rok studovala český jazyk. Bakalářské vzdělání získala na veřejné vysoké škole, nyní studuje na soukromé škole v Praze se zaměřením na mezinárodní vztahy. Studentka D byla přizvána k výzkumu Studentem C na žádost výzkumnice, se kterou se před výzkumem neznala.

Pracovnice E

Ze stejné veřejné vysoké školy jako Student A a Studentka B pochází Pracovnice E. Pracuje v oddělení PR, má tedy „na starost řízení komunikace navenek“. Pracovnice E byla požádána o rozhovor k výzkumu prostřednictvím e-mailu, s výzkumnicí se nikdy předtím nesešla.

Pracovník F

Ze stejné soukromé školy jako Student C a Studentka D pochází pracovník F. Pracuje jako prorektor pro studijní záležitosti a pro rozvoj a vnější vztahy, zároveň také učí. S Pracovníkem F se výzkumnice domlouvala na spolupráci prostřednictvím e-mailu a telefonu, osobně se setkali až při rozhovoru.

Metody sběru dat

Ke sběru dat byly použity polostrukturované rozhovory. Všichni respondenti byly před rozhovorem informováni o tématu rozhovoru a souhlasili s nahráváním na diktafon.

Harmonogram výzkumu a sociokulturní kontext

Rozhovor se Studentem A a Studentkou B probíhal v parku před budovou školy, již jsou studenti. Rozhovor s Pracovnicí E téže školy probíhal v její kanceláři. Rozhovor se Studentem C a Studentkou D probíhal v kavárně, rozhovor s Pracovníkem F probíhal v budově školy, kde pracuje, avšak mimo kancelář.

První dvojrozhovor (část absolvovali student a studentka zvlášť a část dohromady) se odehrál v květnu 2015, dotazovanými byli vysokoškoláci z veřejné vysoké školy (Student A, Studentka B). Druhý dvojrozhovor se odehrál v červnu téhož roku. Student a studentka soukromé školy byli v tomto případě po celou dobu dotazování pohromadě (Student C, Studentka D). Rozhovor s pracovníkem soukromé školy se odehrál v srpnu 2015 (pracovník F). Rozhovor s pracovníkem veřejné vysoké školy se podařilo dohodnout téměř po roce snažení, a proběhl tedy až v březnu roku 2016 (Pracovnice E).

Výzkumný design

Nejprve bylo provedeno otevřené kódování dat, ta jsou dále zpracována a prezentována technikou „vyložení karet“⁴¹. Všechny citace z rozhovorů jsou ponechány v originálním znění, tedy i s chybami, kterých se nerodilí mluvčí dopouštěli (ve skloňování apod.).

⁴¹ ŠVARŤÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-262-0644-6, str. 226.

Zajištění kvality a etické aspekty

Odpověď na výzkumnou otázku *Co napomáhá studentům (cizincům) k integraci?* se výzkumnice snažila složit pomocí tří základních zdrojů (technika triangulace). Prvním zdrojem byly internetové stránky škol a tištěné materiály prezentující školy získané v informačních centrech. Druhým zdrojem byli studenti (resp. s nimi provedené rozhovory), třetím zdrojem byli pracovníci škol (s nimi provedené rozhovory).

Respondenti podepsali poučený souhlas pro výzkum.

Výzkumná zjištění

Postup zpracování výsledků

Otevřené kódování přepsaných rozhovorů ukázalo, že v rozhovorech je možné najít témata, která se často opakují (a to jak u různých mluvčích, tak i u téhož mluvčího v jednom rozhovoru). Těmito tématy jsou zejména *jazyk a sociální kontakty a vztahy*. Protože výzkumnice směřovala své dotazování k tomu, co studentům cizincům napomáhá při integraci, dalším stěžejním tématem byla *pomoc a podpora*. Z rozhovorů se studenty cizinci je však mnohem snazší vyčíst, co podle jejich zkušeností a názorů integraci ztěžuje, než co jí napomáhá.

Výsledky výzkumu a jejich analýza

Jak již bylo naznačeno výše, v rozhovorech je možné zaznamenat opakující se témata. Do značné míry se shodují s tím, co ukázal výzkum META, o. s. Připomeňme, že z výzkumu META, o. s. ⁴² vyplynulo, že je možné v životě cizinců v ČR vysledovat několik problematických oblastí. Jsou jimi: *český jazyk, informace, sociální sítě, status a dokumenty a proměnlivost úředních postupů*. Analýze prvních třech jsme se již věnovali v teoretické části, nyní máme možnost je srovnat s výsledky našeho výzkumu.

Jazyková bariéra

Výzkum byl zaměřen na studenty studující v českém jazyce, který je pro ně jazykem cizím. Respondenti z řad studentů se český jazyk začali učit bezprostředně před zahájením studia na vysoké škole (roční přípravný kurz českého jazyka), aby byli ke studiu přijati, museli složit jazykovou zkoušku. I když tuto zkoušku úspěšně složili, setkávali (a setkávají) se s problémy, které souvisejí s jazykovou bariérou. Jednalo se jak o potíže spojené se studiem, tak o potíže v komunikaci se spolužáky a vyučujícími.

Student A odpovídal na otázku: „*Takže myslíš, že je dost studentů-cizinců, kteří nastoupí do prvního ročníku a potom skončí kvůli češtině?*“, takto: „*Kvůli češtině, no, kvůli tomu, že můžou poslouchat přednášku a nic nepochopí, protože mluví příliš rychle, nebo*

⁴² Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání [online]. 1. Meta - o.s., 2007 [cit. 2016-04-05]. str. 49. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

používají nějaký ... slovíčka, které oni neví...nějaké terminologie a tak dále...to je prostě bič toho prvního semestru.“

Český jazyk se jeví jako klíč k úspěšnému studiu, jehož je nutným předpokladem, zároveň je však také jeho zvládnutí předpokladem k bezproblémovému navazování vztahů. Situace je však z tohoto pohledu obtížná. Platí totiž to, že pokud cizinec umí dobře česky, snadněji naváže vztahy s rodilými mluvčími (spolužáky), ale na druhou stranu právě to, že se mu podaří navázat vztahy s rodilými mluvčími, pomáhá rozvoji znalosti jazyka.

Pracovník F řekl: *To vidím jako takovej asi největší problém těch studentů, v tom, že proč třeba potom mají i problém u těch zkoušek někdy, jakoby to zvládat, že, že, jakoby žijou v té své komunitě a ta čeština logicky potom je na tom, je na tom hůř.“*

Spontánní navazování vztahů je však pro studenty cizince obtížné, jako ilustraci uvádíme výrok Studenta A, odpovídal na otázku: *Navazujete kontakty spíš s cizinci, nebo s Čechy, nebo univerzálně?“* „*Spíš cizinci. V prvním a druhém ročníku to bylo...(pauza) to bylo... těžší ta týmová práce, protože všichni moji kamarádi se báli Čechů, protože nemohli jim rozumět v pořádku. A pak už to jde. Klidně. A ta jazyková bariéra už není natolik velká a těžká.“* Stejně tak další studenti uváděli, že především zpočátku pro ně bylo obtížné najít si kamarády i spolupracovníky pro týmovou práci. Podrobněji se o tom rozepíšeme v následující podkapitole. Když byli studenti a pracovníci škol dotazováni na to, zda je studentům cizincům v tomto ohledu poskytována nějaká pomoc, odpovídali, že někteří učitelé se snaží rozdělovat studenty do týmu tak, aby byli různé národnosti (pokud týmovou výuku praktikují, Pracovník F doplnil, že se studentům cizincům snaží domlouvat učitelé cizích jazyků a motivovat je k navazování vztahů s rodilými mluvčími. Zajímavé přitom je, že studenti cizinci na tuto potřebu sami upozorňovali. Když byli dotazováni na to, co by doporučili svému následníkovi, který by chtěl jako cizinec přijet studovat vysokou školu, Studentka D odpověděla: „*Možná, já bych řekla, že ...ten člověk se musí..., nebo nemusí chodit jenom se svými kamarády a zkusit se nějak adaptovat v tom prostředí a najít nějaký noví kamarádi. jako pro mě to moc nepodařilo. Že jsem tady už skoro sedm let a nemám čeští kamarádi a protože na předchozí vysoké škole jsme vůbec neměli žádnou skupinu a já jsem nikoho moc nepotkala a neudržela ten vztah. Za čtyři roky jsem nikoho nenašla - noví kamarádi. A i proto jsem pořád měla problémy s češtinou. Když někoho najdeš, tak to bude lepší.“*

I v komunikaci s učiteli hraje zvládnutí češtiny svou roli. Nejvýrazněji to pocítovala Studentka D, která vzpomínala na své bakalářské studium: „*Když jsem tam přišla, tak jsem nemohla moc dobře mluvit česky a někteří učitelé jako ... nebyli tomu rádi, někdo nechtěl mě poslouchat, protože vždycky špatně mluvím... a to tam bylo cítit a tady ne.“* Ostatní (ale i

Studentka D) dále spíše zmiňovali neosobní přístup, kdy nikoho nezajímá, kdo člověk je, jak se jmenuje a odkud pochází, ale jen zvládnutí daných požadavků. Studentka B: „já říkám, že tady neexistuje moje jméno, tady existuje můj nickname“ a Studentka D: „Byli tam hodinu a půl a pak všichni se rozešli dál. A ani učitelé nevěděli naše jména.“

Jak již bylo zmíněno, to, že se cizinci odlišují zvládnutím vyučovacího jazyka, se jeví všem jako samozřejmé. Institucionálně je to také obvykle vyřešeno tak, že je znalost češtiny u studentů cizinců ověřována jazykovou zkouškou v průběhu přijímacího řízení (to platí o obou školách zařazených do výzkumu). Poté, co studenti zkoušku složí, mají na některých školách možnost studovat ještě češtinu jako cizí jazyk (na soukromé škole zařazené do výzkumu) a je to součástí běžného studijního plánu. Jazyk hraje stěžejní roli při navazování formálních i neformálních vztahů.

Sociální kontakty a vztahy

Jedním z klíčových pojmů objevujících se v rozhovorech se studenty je pojem SKUPINA. Tři ze čtyř respondentů měli z předchozího studia zkušenost se studijní skupinou a na soukromé škole, odkud dva respondenti pocházeli, tento systém funguje. Na veřejné vysoké škole, kde byl výzkum prováděn, oproti tomu studijní skupiny v podstatě neexistují, každý student si volí svůj individuální rozvrh, což jednu z respondentek podle jejích slov šokovalo. Studentka B řekla: „Každý má svůj rozvrh, každý jakoby tady, jako pro mě to je šok, že tady neexistuje takovýto pojem jako skupina, se kterou ty pořád studuješ. NENÍ (řečeno výrazně). Vůbec, například na Ukrajině, ty začínáš studovat, tak skupina tam například třicet lidí, čtyřicet, i ty pokračuješ například od prvního ročníku tam do třetího, do bakaláře.“ Podle jejích slov jí také právě neexistence studijní skupiny komplikovala navazování vztahů: „I já nevím proč, proč takhle funguje, jakoby pro mě je to divné, jakoby, půl roku první jsem měla problém, že já ne, jakoby vůbec nemohla najít žádných kamarádek, to.. Poprvé jsou, jak už jsem říkala různý rozvrhy, každý má svůj rozvrh i nikoho úplně nezajímá, jaký ty máš rozvrh, jakou ty dostal známku. jakoby... U nás to funguje jinak.“ Studentka D vzpomínala na své bakalářské studium na jiné veřejné vysoké škole: „Bylo nás tam opravdu hodně, tak nikoho jsem neznala a ty učitelé taky se jako nezajímali, neměli jsme žádnou skupinu, to bylo většinou různý kurzy, který jsme sami vybírali a tak. ... Za ty čtyři roky jsem skoro neměla žádné jiné kamarády, než jsem znala předtím.“ Stejně jako studentka B dává do souvislosti studijní skupinu s možností mít kamarády.

Studenti, kteří byli součástí skupiny si tento stav pochvalovali. Hodnotili to jako užitečné jak z hlediska vztahového (mají kamarády), tak i jako přínos pro studium (rozdělují si úkoly).

Studentka D: „*Když to srovnávám s předchozím studiem, pro mě je to, to mám ráda víc, protože, určitě mám ten pocit, eh, eh, no jako cítím, že mám nějaký alespoň kamarády, s kterými mluvím víc než jenom na začátku a na konci nějakého kurzu.*“

Student: C „*Já mám několik kamarádů, Češi (...) No, pravidelně chodíme někam na pivo a máme různé úkoly, které rozdělujeme, spolu si pomáháme, tak máme několik lidí z těch padesáti, s kterými pořád jsme v kontaktu.*“

Podle Studenta D je dokonce studijní skupina tím, co napomáhá k integraci nejvíc, citujeme: „*Já si myslím, že největší věc, která pomáhá té integraci, to je ta spolupráce, o které jsme mluvili nejdřív přes tu skupinu.*“

Prvky inkluze

Respondenti byli dotazováni na prvky individualizace ve výuce a v přístupu ke studentům. Snahou přitom bylo zjistit, do jaké míry je praktikován inkluzivní přístup. Připomeňme si, jak nahlížíme pojem inkluzivní škola⁴³:

Inkluzivní škola vzdělává všechny žáky společně a poskytuje každému jednotlivce individuální přístup dle jeho individuálních potřeb, které průběžně vyhodnocuje. To minimalizuje možnost vyčlenění z výuky i z kolektivu a boří možné sociální i vzdělávací bariéry.

Inkluzivní školy:

- *podněcují při výuce odpovídajícími úkoly a výzvami*
- *odpovídají na odlišné vzdělávací potřeby všech svých žáků a studentů*
- *překonávají potencionální bariéry při vzdělávání a hodnocení jednotlivců i skupin žáků.*

Studenti obou škol uváděli, že mají možnost volit si předměty podle svého zájmu, Studentka B o tom řekla: „*Ale já myslím, že ve VŠ je v České republice, nevím jak jako dohromady, ale na naší škole každý student může si vybrat kterýkoli obor, může si vybrat kteroukoli specializaci, vedlejší specializaci, to velmi jakoby tady oni podporuje..individualism. V čem je obrovský rozdíl mezi studiem na Ukrajině například a*

⁴³ Principy inkluzivního vzdělávání. In: *Inkluzivní škola.cz* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: <http://www.inkluzivniskola.cz/pedagogicka-prace-s-diverzitou/principy-inkluzivniho-vzdelavani>

studiem tady, to jednodušší začít z rozvrhu. Každý má úplně svůj rozvrh.“ S ní se shodovali všichni respondenti. Pracovník F uvedl, že na jejich škole jsou pro všechny obory jednak povinné předměty, jednak předměty povinně volitelné a volitelné, velkou volnost mají studenti při výběru cizích jazyků.

Je tedy ponecháno na studentech, aby vyhodnotili své potřeby a sami se rozhodli pro předměty, které si zvolí. Bohužel absentuje poradna, kde by studenti snadno získali potřebné informace (vzpomeňme případ dobré praxe z londýnské univerzity uvedený v teoretické části⁴⁴). Student C upozorňoval na důležitost toho včas se informovat o studijní náplni: *„Já bych zaprvý poradil, aby ten člověk přesně věděl, co on chce studovat a předtím jak nastupovat do té studiu, zeptat se na program a na všechny ty předměty, který on bude studovat, nebo ona bude studovat. Protože třeba já měl, nemůžu to říct přesně, ... ale dobře, řeknu to tak - Nebavilo mě moc, když jsem studoval nějaký věci, který, o který vůbec neměl zájem třeba. Já jsem měl několik předmětů, na který vůbec nechtěl jsem jakoby chodit do těch lekce a to všechno kvůli tomu, že prostě nezeptal se předtím, jak nastupoval.“*

Cizinectví popisovali respondenti spíše jako překážku, neuváděli nic, v čem by tento status pro ně byl výhodný. Studentka B řekla: *„ ty když chceš studovat, ty musíš hodně makat víc než tyto Češi, jako můj názor, že vysoká škola..i ..státní..e, to není moc jednoduché, ale i kd.kdyby, jako pro cizince, cizinci musí makat asi 3x víc než obyčejní Češi, protože, no, protože to je jasné. Jazykový bariéry, všichni tyto, gramatika, jenom nějaké strachy, , tyto znalosti, tento systém u nás funguje jednou, například pro mě byl obrovský stres tento isis, my máme...jakoby já říkám, že tady neexistuje moje jméno, tady existuje můj nickname,“*

Připomeňme si nyní dvě teze z výzkumu Zuzany Kunzové⁴⁵ a konfrontujme je s našimi zjištěními: *Učitelé si plně neuvědomují šíři a závažnost problematiky vzdělávání imigrantů.* Kunzová mluví o tom, že si učitelé uvědomují jazykový hendikep, další rozdíly ponechávají stranou. Respondenti našeho výzkumu se v tomto shodovali. Pracovníci uváděli, že je na studenty cizince pohlíženo stejně jako na Čechy, jediným rozdílem pro studenty byla možnost navštěvovat kurzy češtiny.

Učitelé neznají a nepoužívají vyučovací postupy, které vycházejí z principu multikulturní výchovy a vzdělávání. Studenti ani pracovníci nemluvíli podrobně o průběhu všech lekcí, pokud byli dotazováni na týmovou práci, uváděli, že někteří učitelé tento způsob praktikují, netýká se to však zkoušek, ale pouze práce v hodinách. O tom, jak jsou do týmů rozdělováni, hovořili Student C a Studentka D:

⁴⁴ viz kapitolu Možnosti pomoci studentům cizincům

⁴⁵ viz kapitolu Problémy ve studiu

Studentka D: „*Máme týmové práce. Někteří učitelé nás rozdělují do skupin sami, aby tam byli různí lidi z různých států například.*“

Student C: „*Někteří prostě nám dávají to, abychom se sami rozdělili.*“

Studentka D: „*A to většinou se stává to, že Češi pracují s Čechy, Slováci se Slováky a my taky pracujeme vždycky spolu. Ale někteří to dělají tak, namíchají to.*“

Týmová práce je další možností, jak se studenti stávají členy nějaké menší skupiny se vzájemnými vazbami. Oproti studijní skupině má tento způsob nevýhodu v tom, že se jedná o účelovou skupinu na určitou (poměrně krátkou) dobu.

O speciálních metodách vycházejících z multikulturní výchovy respondenti nemluvili.

Přístup studentů cizinců k informacím

Studenti cizinci hovořili o tom, že je pro ně obtížné dostat se k důležitým informacím. Opět to souvisí s budováním sociální sítě. Protože zpočátku neznali nikoho, kdo by měl se studiem na (stejně) vysoké škole nějakou zkušenost, unikly jim informace například o webu, kde mohou najít materiály ke zkouškám.

Student A a Studentka B mluvili o webu, který jim pomáhá ve studiu - Student A: „*Máme tady nějaký web (název), tam jsou všechny výpisky z předmětů a minulých ročníků, bývalých studentů a je tam spousta informací. Vůbec jsem o tom nevěděl a přišel jsem o ty znalosti. Všichni se připravují na testy z toho webu, ale já jsem to prostě nevěděl.*“

Studentka B: „*Tento (WEB) to opravdu, to velmi hodně pomáhá, jenom ty to musíš vědět, eh, otázka pro cizince, protože ty nevíš informace. I jakoby jsou málo lidí, kteří ti to říkají...i jako mezi Čechama komunikace spolužáci, kamarádi. Já bych neřekla, že to moc jednodušší pro ty, co neznají tady nikoho, já například, já nejsem taková, není nekomunikativní člověk, já bych řekla, že já komunikativní člověk, ale tady moc hodně lidí nechtějí komunikovat.*“

V tomto případě se jedná o studentskou aktivitu, o web spravovaný studenty. Jak bylo zjištěno z rozhovoru s pracovníci školy a ověřeno na webových stránkách školy, na veřejné vysoké škole zařazené do výzkumu je celá řada studentských spolků, studenti cizinci se však nezmiňovali o tom, že by byli členy některého z nich. Z webu jsme také získali informaci o poradenském centru poskytujícím kariérové, psychologické a další poradenství. Osobní dojem výzkumnice je, že v dané škole sice existuje několik pracovišť, kde je možné získat kontakty či informace, avšak studenti o těchto pracovištích nevědí, nebo nevědí, s čím se na ně mohou

obrátit (z komunikace s pracovníky těchto center zase vyznívalo, že jsou ochotni pomoci komukoli – cizincům stejně jako Čechům, avšak programově to nenabízejí, jako by nechtěli, aby se o nich vědělo).

Žádné speciální centrum určené studentům cizincům v běžných programech na veřejné vysoké škole neexistuje. Na soukromé vysoké škole neexistuje ani speciální pomoc studentům v cizojazyčných programech. Na obou školách mají oddělení věnující se studentům na výměnných programech, na veřejné pak je navíc koordinátor pro studenty studující v cizím jazyce.

Citujeme z rozhovoru s Pracovnicí E: *„Tam se o ně pečuje, ale v těch českých opravdu ne, tam se na ně nahlíží jako na Čechy, žádná speciální péče není.“*

Otázka: *„Takže všichni studenti, ale i tihleti, nejspíš mají jako pomoc, tedy jestli chápu dobře, potom ve studijním oddělení, potom když potřebují něco, co se týká studia vyřídit, a tak jiná už další žádná speciální služba tady není?“* *„Ne, ne prostě standardně jako všichni ostatní. Nebo se můžou dotazovat různě, třeba se na něco dotazují nás, když třeba se nemůžou zapsat, ale to je stejný Češi, cizinci. Nebo třeba se dotazují ohledně místnosti na začátku semestru. Prostě taková běžná jakoby podpora těch studentů.“* Dále pak tato pracovnice hovořila o tom, jak se zapojují do „buddy programu“: *„Oni se zapojují, že spíš přijímají, jsou na stejném postavení jako ty český studenti, takže oni prostě pomáhají těm, co sem přijedou v rámci toho Erasmu, ale že by se někdo o ně staral takhle, to ne.“*

Ze všech rozhovorů vyplynulo, že je na studenty cizince v prezenčních programech vedených v češtině pohlíženo jako na Čechy. Není jim nabízena žádná speciální služba nebo péče, ani nejsou nijak zvlášť upozorňováni na činnost informačních a poradenských center. Studenti zařazení do výzkumu využívali pouze studijní oddělení. Student A vyjádřil svoji zkušenost a zároveň představu o tom, co by mohlo pomoci studentům cizincům, kteří by ho chtěli následovat: *„Bylo by dobrý, aby ten v podstatě můj následník měl nějakého kamaráda z vyšších ročníků, který by mu všechno ukázal. Co se týká těch referentek, který jsou tady na katedře studijních, to oni nejsou vstřícní...“*

Když byli studenti cizinci dotazováni, zda jim je jako cizincům poskytována nějaká speciální péče, odpovídali spontánně, že nemají žádné kurátory nebo něco podobného. Srovnávali nejspíš svou současnou situaci se svým dřívějším studiem v přípravných jazykových kurzech, kde je tato pomoc obvyklá. Kurátor může pomáhat s ubytováním, dokumenty, vyhledáváním informací a podobně. To, že nyní kurátora nemají, však pouze konstatovali, nezdálo se, že by ho postrádali.

Účast studentů cizinců na neformálních akcích pořádaných školou

Většina univerzit pořádá také různé zájmové akce, stejně tak univerzity zařazené do výzkumu. Studenti byli dotazováni, zda se těchto akcí účastní (sportovní akce, zájezdy, plesy apod.). Všichni odpověděli, že vědí o akcích pro „Erasmáky“. Ocitujme krátce z rozhovoru se Studentem C a Studentkou D:

Výzkumnice: *„A pořádá univerzita nějaké volnočasové programy? Třeba nějaké sportovní akce, nebo nějaké výlety?“*

Student C: *„Pro Erasmáky, já si myslím, pro naše studenty...“*

Studentka D: *„Ne, máme nějaký výlety sportovní jako na cyklojízda, nebo nějaký“*

Student C: *„nějaký hory já si myslím, že my jsme nikdy v tom...“*

Studentka D: *„nejsme sportovci“*

(po pauze) Studentka D: *„Máme ten každoroční ples.“*

Výzkumnice: *„Tak podle toho jak dlouho vzpomínáte- tak toho se neúčastníte...“*

Student C přitakává a doplňuje: *„Větších akcí neúčastníme, chodíme jenom se svou s, třídou někde sami. Když chodíme.“*

Z malého vzorku respondentů nemůžeme usuzovat, že se obecně studenti cizinci nezapojují do podobných akcí, avšak nikdo z respondentů neuvedl, že by se zapojoval, nebo že by mu taková akce dokonce pomohla při hledání kamarádů a podobně. Pracovníci škol uváděli, že akce jsou otevřené všem studentům, avšak to, zda se jich účastní studenti cizinci, nesledovali, neměli o tom povědomí. Je také obtížné posoudit, zda důvodem, proč se studenti cizinci nezapojují, je opravdu skutečnost, že jim nevyhovuje nabídka (viz citované *nejsme sportovci*), či je příčinou strach z další neznámé situace a podobně.

V rozhovorech zaměřených na integraci ve školním prostředí studenti opakovaně otevírali téma hledání kamarádů. Usuzujeme z toho, že právě to je pro integraci velmi podstatné. Z výpovědí respondentů vyznívalo, že najít si kamarády není vůbec samozřejmé, mluvili často o tom, proč se jim to pravděpodobně nedařilo (individuální rozvrhy), kromě existence studijní skupiny nezmiňovali nic, co by jim v tomto směru napomohlo (výzkumnice předpokládala, že by to mohly být právě různé zájmové akce).

Shrnutí a interpretace výsledků

Kdybychom měli stručně shrnout, co napomáhá studentům cizincům k integraci, bylo by to podle našich zjištění především zvládnutí českého jazyka. Dobré ovládnutí češtiny přispívá k sebevědomí těchto studentů, studium je pro ně méně obtížné a snáze také navazují vztahy se spolužáky (např. Student A: „*protože všichni moji kamarádi se báli Čechů, protože nemohli jim rozumět v pořádku. A pak už to jde. Klidně. A ta jazyková bariéra už není natolik velká a těžká.*“.) Dalším, co usnadňuje, či možná dokonce umožňuje integraci, je pocit sounáležitosti s určitou skupinou lidí, to, že byli studenti součástí určité studijní skupiny, hodnotili vždy pozitivně. Jeden student právě tuto skutečnost výslovně uvedl jako klíčovou pro pocit začlenění.

Nikdo ze studentů nevedl, že by se setkal s nějakou diskriminací, ale často si studenti stěžovali na neosobní přístup (např. Studentka B: „*Diskriminace? (Pauza) Já myslím, že ne. Nejspíš tady je takovýto, nu, já mám pocit, že všem úplně jedno, kdo jsi, i vůbec existuješ ty, jak se jmenuješ, jenom aby ty dělal testy, zkoušky i odpovídal správně na správné otázky.*“).

Školy, na nichž probíhal výzkum, se prezentují jako školy otevřené cizincům a internacionalizaci, ve zpravodaji jedné z nich stálo: „*Internacionalizace je dlouhodobou strategickou prioritou školy (název). Cizinci i čeští občané mohou na škole (název) studovat buď v českém jazyce, nebo v cizojazyčných studijních programech.*“ Z dalších materiálů a rozhovorů s pracovníky škol vyplynulo, že se snaží především o spolupráci se zahraničními školami a starají se o studenty na výměnných programech. Studentům v prezenčních programech nabízejí stejné služby (nerozlišují nijak Čechy a cizince). Ve vlastní výuce se také neuplatňují žádné rozdíly. Na studenty cizince jsou kladeny stejné požadavky jako na studenty cizince.

Diskuse

Jak jsme naznačili, z výzkumu bylo daleko snazší vyčíst, co studentům cizincům integraci ztěžovalo a ztěžuje, než co ji ulehčuje. Můžeme proto nalézt několik doporučení, která vycházejí jednak z pozorování, jednak od respondentů našeho výzkumu.

Pro studenty je klíčové zvládnout co nejlépe český jazyk. Víme, že rozvoji jazykové kompetence napomáhají kontakty s rodilými mluvčími. Studenti cizinci vyjadřovali snahu najít si české kamarády, sprátelit se se spolužáky, často se jim to však nedařilo. Bylo by vhodné těmto kontaktům napomoci formou, která se osvědčila jak u studentů na výměnných programech, tak na nižších stupních škol – to je formou patrona neboli buddyho (českého studenta, na něhož se cizinec obrací o pomoc).

Vysoké školy deklarují, že jsou otevřené všem studentům bez rozdílu, je však zarážející, že např. v ročenkách nenajdeme zmínky o studentech cizincích. V různých tabulkách se dočteme o počtech studentů s různým znevýhodněním, avšak o cizincích v běžných programech se nepíše. Na nižších stupních škol jsou přitom studenti cizinci řazeni do skupiny žáků se sociokulturním znevýhodněním a je k nim také takto přístupováno.

Je třeba si uvědomit, že ovládnutím českého jazyka se cizinec nestává Čechem. Je otázkou, jakým přínosem je ona deklarovaná internacionalizace vysoké školy v případě, že se nezajímá o původ studentů.

Dalším problémem je přístup studentů cizinců k informacím. Za zajímavé v této souvislosti považujeme i to, že webové stránky vysokých škol mají jiný obsah, zobrazíme-li si českou/anglickou verzi. Studenti cizinci z toho mohou být poněkud zmateni. Zatímco stránky v angličtině počítají spíše se čtenáři, jimiž jsou studenti v cizojazyčných programech a studenti na výměnných pobytech, studentům v běžných českých programech jsou určeny stránky v češtině. I na těch může být orientace pro studenty cizince nesnadná, zvláště pokud přesně nevědí, co hledají (zkušenost autorky s tím, že existují různá poradenská centra, ale je těžké to zjistit). Pokud studenti nemají před vstupem na vysokou školu žádné vazby např. na studenty z vyšších ročníků, je pro ně velmi obtížné některé informace zjistit.

Závěr

Záměrem bakalářské práce Cizinci na českých vysokých školách bylo alespoň částečně pokrýt mezeru ve zkoumání postavení cizinců zapojujících se do vzdělávací soustavy. Pozornost badatelů se dosud soustředila téměř výhradně na nižší stupně škol, ačkoli ze statistik vyplývá, že cizinci vysokoškoláci jsou nejpočetnější skupinou a stále jich přibývá. Tato bakalářská práce přispívá k tématu jednak sumarizací dostupných informací o studentech cizincích, jednak kvalitativním výzkumem uskutečněným v letech 2015-16 na dvou pražských vysokých školách.

Kvalitativní výzkum byl zaměřen na integraci studentů cizinců v prostředí českých vysokých škol, použitou výzkumnou metodou byly rozhovory. Z těch vyplynulo, že v integraci je klíčové zejména najít vazby k majoritní společnosti (v tomto případě vytvořit si zejména vztahy se spolužáky) a výborně zvládnout český jazyk. Pro cizince v programech s českým vyučovacím jazykem neexistuje žádná speciální poradna, či poradce.

Ve výzkumu by bylo jistě zajímavé pokračovat komplexněji, užitečné by bylo podle názoru autorky především pozorování zaměřené na to, zda je možné ve výuce zaznamenat prvky inkluzivního vzdělávání. Obecný přístup ke studentům (ze strany studijního oddělení a podobně) je takový, že se na jejich původ a rodný jazyk nehledí.

Další možností rozvinutí výzkumu by bylo sledovat provázanost jazykové kompetence se zapojením do společnosti, tedy to, do jaké míry znalost jazyka podmiňuje integraci.

Seznam použité literatury

Publikace a články

Analýza přístupu imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice. 2007. Dostupné z: <http://www.smocr.cz/data/fileBank/5adf7708-aaa6-4cc2-ac21-2a9844f268ab.pdf>

BARÁK, Vladimír. Na českých vysokých školách studuje 20 tisíc Slováků: Invaze za půl miliardy. *Týden.cz* [online]. 2015. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/skolstvi/na-ceskych-vysokych-skolach-studuje-20-tisic-slovaku_339300.html#.VUkEV47tmko

BENEŠ, Josef. Cizinci na vysokých školách jsou dlouhodobou investicí. *Učitelské noviny*. 2003, roč. 106, č. 6, s. 12-13.

BŘEŠŤAN, Robert. Co může „Mireček“ udělat pro Česko. *Ekonom*. 2013. (17), pořadí zemí přetrvává až do současnosti, srovnání - <http://krakatau.uiv.cz/statistikyvs/vykonyVS.aspx>

DOUBRAVA, Lukáš. Cizinci na vysokých školách jsou dlouhodobou investicí. *Učitelské noviny*. 2003, (6).

DOUBRAVA, Lukáš. Jak zahraniční studenti získávají stipendia. *Učitelské noviny*. roč. 108, č. 2. (2005), s. 14-15. ISSN0139-5718

EŠNEROVÁ, Aneta. Migrace do České republiky za účelem studia na vysoké škole. Bakalářská práce. Plzeň 2013. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/7795>

GIBODA, Michal. 2014. Lékařem ne za paradajky, ale za vědomosti. *Britské listy* [online]. [cit. 2015-05-05]. ISSN 1213-1792. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/71914.html>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HUSÁK, JAN. Umíme to s mladými cizinci? *Archa*. 2013, 2013(2), 12 -13. ISSN 1212-5016.

KLENHOVÁ, Michaela. Cizinci v českých školách. *Týdeník školství*. 2009, 17(15): s.10. ISSN 1210-8316.

KUNZOVÁ, Zuzana. Vzdělávání imigrantů – téma pro současnou teorii a praxi in Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Roč.49-50. Ř.pedagogická (U). Č.5/6 : Brno, Masarykova univ. 2001

KVAČKOVÁ, Radka. Vysoké školy loví cizince. *Lidové noviny*. 2012, roč. 25, č. 225, s. 19 –20.

LAUNIKARI, Mika, ed. a PUUKARI, Sauli, ed. *Multikulturní poradenství: teoretické základy a osvědčené postupy v Evropě*. Praha: Dům Zahraničních služeb MŠMT pro Centrum Euroguidance, 2009. 291 s. ISBN 978-80-87335-07-9. Dostupné také z: <http://www.euroguidance.cz/cz/publikace-euroguidance/multikulturni-poradenstvi-teoreticke-zaklady-a-osvedcene-postupy-v-evrope.html>., str. 207-223.

MACHÁLKOVÁ, Jana. Stále více cizinců studuje na českých univerzitách. *Lidové noviny*. 25. 10. 2005, str.: 1, 4.

PAVLÍČKOVÁ, Barbora. Na pomoc zahraničním vysokoškolákům v ČR Archa: zpravodaj o výchově a využití volného času dětí a mládeže, 2010, č. 2, s 10-11.

PAVLÍKOVÁ, Ludmila. Čeština je také cizí jazyk. *Cizí jazyky*. 2001/2002, roč. 38, č. 3/4, s. 133- 135.

PĚNIČKOVÁ, Daniela. Komentáře k debatě o studiu zahraničních studentů. *MigraceOnline.cz* [online]. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/komentare-k-debate-o-studiu-zahranicnich-studentu#_ftn1

POOROVÁ, Sylvie. Specifika adaptačního procesu u studentů cizinců v prostředí české střední školy v Karlovarském kraji. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vviue6/>

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. 167 s. ISBN 978-80-7387-502-2.

ROHAN, Jiří. Školství, roč. 8, č. 20 (2000), str. 3

Roste zájem cizinců. *Ekonom*. 2005 (33): s. 54.

ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-262-0644-6, str. 226.

VOJTÍŠKOVÁ, Kateřina. Vzdělávání dětí cizinců na pražských základních školách. *Naše společnost* [online]. 2012, 10(2), 10-19 [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2012-2/vzdelavani-deti-cizincu-na-prazskych-zakladnich-skolach>

Zákon č. 561/2004 Sb. ze dne 27. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Závěrečná zpráva z průzkumu bariér a potřeb mladých migrantů v jejich přístupu ke vzdělání [online]. 1. Meta - o. s., 2007. Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/011/001317.pdf>

Žáci s odlišným mateřským jazykem na českých školách. Praha 2011, str. 8 [cit. 2016-03-28] Dostupný z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1408704563.pdf>

Internetové stránky a weby

InBáze, z.s. <http://www.inbaze.cz/inbaze-praha/socialni-poradenstvi/>

META, o.p.s. <http://meta-ops.cz/poradenstvi-ve-vzdelavani>

SomvPrahe.sk <http://www.somvprahe.sk/obcianske-zdruzenie>

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky <http://www.mzv.cz/>

Ministerstvo vnitra České republiky <http://www.mvcr.cz/>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy <http://www.msmt.cz/>